

TEZ

4385

4385

7

Kalmak edildi.

2. VIII. 1866

3. Aralık

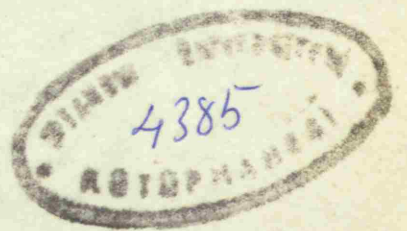
4739

NURUOSMANIYE

KULLIYESİ

GÜLDEREN HUNULU

9202

7

İ Ç İ N D E K İ L E R

- I - Ön söz .
- II - Giriş .
- III - Nuruosmaniye Külliyesi'nin yeri , tarihçesi ve mimarları .
- IV - Nuruosmaniye Külliyesi'nin inşası .
- V - Nuruosmaniye Külliyesi'nin mimarî bakımdan incelenmesi :

A) C A M İ :

(1) Diş görünüşü ve üst örtüşü.

- a) Doğu cephesi .
- b) Batı cephesi .
- c) Güney cephesi .
- d) Kuzey cephesi .
- e) Son cemaat yeri .
- f) İç avlu .
- g) Minareler.
- h) Hünkâr mahfeli ve rampası .

(2) İç görünüşü :

- a) Kible duvarı ve mihrâp.
- b) Minber ve kürsü .
- c) Tezyinat .

B) Nuruosmaniye kütüphanesi .

C) Nuruosmaniye türbesi .

D) Nuruosmaniye medresesi .

- E) Nuruosmaniye imareti .
- F) Nuruosmaniye cegmesi .
- G) Nuruosmaniye dükkanlari ve diş avlusu .

- VI - Toplama ve değerlendirme .
- VII - Mukayese .
- VIII - Netice .
- IX - Bibliyografya .
- X - Plân ve resimleri listesi .

I- ÖNSÖZ

Yurdumuzun her köşesini ayrı bir güzellikte ve değerinde süsleyen , san'at eserleri vardır . Dünyanın sayı-
lı şehirlerinden biri olan İstanbul , bu hususta en ka-
rakteristik örnekleri kendi bünyesi içinde toplamaktadır .

Her devrin eserini bulabileceğimiz bu değerli
şehirde , kendi payıma düşen bir eseri incelemek bana son-
suz gurur vermekle beraber , kendimi bu ağır yükün altın-
da ezilmiş hissetmekteyim .

Tezimin konusunu teşkil eden MURUOSMANIYE KULLI-
YESİ , Türk mimari san'atında ayrı bir yer tutmaktadır .
Mimaride görülen değişik anlam itibariyle kendinden önceki
klasik Osmanlı mimarisinden ayrılmaktadır .

Yeni bir görüşün öncüsü olarak ayrıntı göster-
mektedir .

İstanbul'a ayrı bir güzellik veren bu milliyeti
incelemek için , elimden gelen gayretle çalıştım . Bu ça-
lışmalarımın neticesinde faydalı olabildi isem kendimi mut-
lu hissedeceğim .

Gizli kalmış hususları aydınlatmak , bunları bir
sistem dahilinde yazmak , çok zevkli ve yararlıdır . Bu
tarzda incelemeye değer bir çok eser mevcuttur . Bunlar
hakkında az veya çok neşriyat da vardır . Fakat bir ese-
ri her cephesi ile tam olarak bir yerde bulmak mümkün de-
ğildir . Tezli çalışmalarımız yegâne gayesi , bu sistemi
uygulamak ve her gün bir az daha harap olan eserleri hiç
değilse bu yönden yaşatmak içindir .

Bu tezli çalışmalarımızda tabii bir çok aksak-
 taraflarımız oluyor , bu aksaklıkları tashihte bizleri uya-
ran ve çalışmalarımızda bana yol gösteren hocam Prof. OK-
TAY ARSLANAPA'ya , yardımlarını esirgemeyen Dr. ŞERRARE YET-
KİN ve asistan METİN SÖZEN'e teşekkürlerimi bir borç bili-
rim .

GÜLDEREN HUNLU

II. GİRİŞ

"LİLE DEVRİ" dediğimiz (1718- 1730) devrinden sonra Osmanlı padişah ve Devlet ricali Avrupa'ya fikir ve görüşte yakınlaşmışlardır . Bilhassa , Fransa ile olan yakınlaşma , siyasi hayatta olduğu kadar san'atta da kendini gösterdi . Fransa'ya bir sefaret hey'eti ile giden Yirmisekiz Çelebi MEHMET EFENDİ'nin gayretleri ve gördüklerini Devlet ricaline anlatması ile nazarlar doğrudan doğruya bu tarafa çevrildi . Fransa'da yapılan saraylar ve bahçelerin plânlarını da beraberinde getiren Yirmisekiz Çelebi Mehmet efendi , o devrin san'at sever padişahı III. AHMED ve Sadrazamı Nevşehirli DAMAD İBRAHİM paşa'nın da yardımları ile san'atta büyük yenilikler meydana geldi . Bu te'sirle bir çok san'at eseri vücuda getirildi .

Bu durum , daha sonraki devirlerde de kendini göstermiştir . Böylece ağır başlı ve vakûr "Klasik Osmanlı san'atı "nın süslemeden ziyade mimarî fonksiyonu yüksek olan unsurları terk edilmiş ve şaşaalı teferruatlı mimariye dönülmüştür .

Yalnız şunu işaret etmek isterim ki , bu yeni görüş doğrudan doğruya taklit edilmeden hammedilip sanatımıza yerleştiği için Osmanlı san'atında ayrı bir yer tutarak " Türk Barok Üslûbu " adını verdiğimiz san'at devresi meydana gelmiştir .

Bilindiği gibi "Klasik Osmanlı mimarisi "ne hâkim olan sadelik yavaş yavaş ortadan kalkmıştır . Yerini ağır tezyinata bırakmıştır .

Türk Barok mimarisi dediğimiz devrede ele alınan eserlerde şekiller ; ince ve hayalî boyanan renkli kalem işleri , tezyinî vazolar ve çiçekler , birbiri üzerine oturtulmuş sütun ve pâyeler , bunları sınırlayan dalgalı ve yuvarlak hatlar , kıvrık dallar , girland motifleri , ağır ve iri saknduz yaprakları görülmektedir . Bunların hepsi bu san'ata hâkim olmuşlardır .

Bu süslemeler , bir bütünden ziyade bütünün parçalarına inhisar etmekte ve her parça ayrı ayrı ince ve titiz bir şekilde işlenmektedir . Bu eserlerdeki süslemenin meydana getirdiği ihtişam inkâr edilemez . Saraylar , çeşmeler , köşkler ve kasırlar ve hatta ağırbaşlı dinî bir mimarî olan camiler de bu san'atın yukarıda bahsedilen süslemelerine rastlanmaktadır . Bu tür eserlerin cephelelerinde ve iç kısımlarında hemen hemen hiç boş yer bırakılmadan ağır tezyinatla süslenmişlerdir .

Taş işçiliğinde , kalem işlerinde bu ağır tezyinatın mevcudiyeti meydana çıkar

Yalnız " AVRUPA BAROK " unda görülen iç dinamizma " TÜRK BAROK " unda bir az da soğuk te'sir bırakmakta ve tam bir bütün teşkil etmemektedir .

Bu devrenin en karakteristik yapısını teşkil eden NURUOSMANIYE KÜLLİYESİ , İstanbul'un en işlek bir semtinde inşa edilmiştir . XVIII . ncü yüzyıl padişahlarından I. MAHMUD 1748 de inşaatına başlatmış ve açılışı kendisine nasip olmuştur . Yerine padişah olan kardeşi III. OSMAN'a 1755 de aşmak nasip olmuştur . Haksız yere ismini bu padişaktan alarak NUR-U OSMANİYE (Osmanın nuru) diye tanınmıştır .

Bu eser , esas unsurları bakımından Osmanlı san'atına bağlı kalmışsa da bazı değişikliklerle ele alınmıştır . Tamamen yuvarlak ve dalgalı hatların hâkim olduğu ağır ve aşırı tezyinat vardır . İç avlunun yarım yuvarlak oluşu ve Şadırvanının olmayışı , mihrâp kısmının bir apsîs gibi dışarı taşması alışılmamış görüşlerdir .

Cami'e açılan bol pencereden içeri alan ışık hüsnesi de , bunu kendinden önceki camilerden ayırmıştır . Artık mistik bir hava arz eden hafif loğluktan uzaklaşmış , adeta bir Saray görünüşü ile ele alınmıştır .

Saydığımız bu yeniliklere rağmen , Türk zevkinin yeni görüşlerle yadırganmadan kaynaştığını bu eserde görmekteyiz . Yabancı te'sirlerle meydana gelen bu eseri lâyikiyle incelemek ve üzerinde titizlikle durmak lazımdır .

Zaten SINAN devrinde Osmanlı san'atı en yüksek dereceye varmıştı . San'atta yapılacak başka bir şey kalmamıştı .

Artık san'atçılar eserlerini yaparken başka yönden yenilikler arayarak meydana getirdiler . Bunun güzelliği Sultan Ahmet camiiinde başlayarak derece derece devam etmiştir . Daha sonra da yukarıda bahsettiğim şekilde daha bîriz olarak bu devrenin eserlerinde görülmüştür . Bu devrenin en olgun eseri olan NURUOSMANIYE KÜLLİYESİ tek olarak kalmıştır denilebilir . Çünkü bundan sonrakilerde bozulma başlamış ve san'at değerini kaybetmiştir .

İstanbul'u ayrı bir güzellikte süsleyen NURUOSMANIYE KÜLLİYESİ'ni anlatmaya başlamadan önce , bir giriş yapmaya faydalı buldum .

III- NUR-OSMANIYE KÜLLİYESİ'nin ; veri , tarihcesi ve
Minarları .

Bu eserin yapıldığı tarihte ele alınan " TARİH-i CAMİ-i ŞERİF-i NUR-U OSMANIYE " adlı eserden öğrenildi - ğine göre eserin yeri ; YENİ BEDESTEN (Bu günkü kapalı çarşı) yakınında bulunan Çubbeciler önünden Hırcacılar kulluğuna (Hırcacıların çalıştığı yer) geçen genel yolun sol tarafında bundan önce bulunan " MESCİD-i ŞERİF " dünya fakıllarından olup vefat eden Hoca SADEDDİN efendinin kızı FATMA adındaki hanımın büyük vakfı olup zaman ilerledikçe yıkılmaya , zelzeleler yukuunda da toprak haline gelmeye yüz tutmuş ve namaz kılınmayacak bir hale gelmiştir . Caminin vakfı o'nu korumaya yetmediğinden mahalle halkı rahmetli Sultan AHMED HAN Hazretlerinin makamına bir yazı sunup caminin yenilenmesini istemişlerdir . Padişah da camide keşif yapılmasını emretmiş , eski halile kurulması için kırk kese diye padişahın makamına arz olunmuş . Daha sonraları mes'ele unutulmuş ve cami o halile uzun süre kalmıştır . Nihayet Rahmetli eski Müdavişgâr Gazi Sultan MAHMUD HAN Hazretlerine (Birinci MAHMUD) mahalle halkı durumu arz etmiş ve bir kaç defa istirhamla müracaatta bulunmuş . En sonra beğinci istirhanda mes'ele o zamanın Darüssaade ağası Molla DERViŞ efendi'ye havale olunmuş . Padişah tarafından da bu konuda emir çıkınca Osmaniye Vakfı mahalline gidilmiş , Mescidi caminin imamına caminin kimin vakfı olduğu , ne derece yıkılmış durumda bulunduğu soruları üzerine ; daha önce caminin tāmiri için kırk kese keşif yapıldığı , fakat caminin yüz üstü bırakıldığına ve Şeyhülislām efendinin nezaretinde olduğu anlaşılmıştır . Bunun üzerine durum Şeyhülislām efendiye sorulduğu zaman vasiyetinin ve kudretinin müsait olmadığını bildirerek , padişah hazretleri ile bizzat görüşülerek vereceği fetvai şerif üzerine yeniden bir emrühimayün üzerine eski defterdar ATIF efendinin davası , bu hususta dürüst ve sadık , her vechile tecrübeli olduğu eskiden beri bilinen DERViŞ efendinin tanıdığı , dürüstlük ve sadakası ile tanınan ALİ AĞA'ya bina emniyeti verildi . Bu binaya yaptırması emrolundu . Tüccar kalfalarından tecrübeli bir kimse olan SIMON adlı Ermeni'yi bu işin başına kalfa olarak getirdikten sonra , 1161 senesi Şevval-i Mukerrem'in 14. Pazartesi günü mübarek ve mes'ut bir saatte bina için temel kazılmaya ve bina yapılacak yerdeki eski mescidin yıkılmasına başlanmıştır .

Yeniden inşaatı kararlaştırılan caminin arsası ölçüldüğü zaman (0 zamanın ölçüleri olan 563 zıra , 9 parmak) , sahibi tarafından satılmamış kaydıyle veresesine terk edilmiş mülk olarak üç evden ikiyüz elli beş buçuk zıra ki hepsi 828 Zıra 9 parmak arazi meydana gelmiştir .

Bu arazi , İstanbul havalisinin gayet muteber bir bölgesi , esnaf ve sanayi erbabının civarı katıbalık bir yer olan bu mabed'de beş vakit vesair zamanlarda müslüman ve din-dar cemaattan boş kalmaz diye büyük bir mabed yapılması emrolundu . Bina yerini bizzat görüp anlayacak maksadıyla yapı mahal line giden padişah hazretlerine ihtiyar bir adam , köşe başın da duada bulunmuş . Bu sebeple hemşen saray'dan silâhtar agaya adam gönderip DERViŞ efendiye istemiş . Acele gidilerek "DEV-LETİ PADİŞAHIMIZ İSTİYOR" denilerek alıp getirmişlerdir . Padişahın huzuruna çıkmadan önce , mes'elenin aslını öğrenmek isteyen DERViŞ efendiye , Silâhtar aga mes'elesinin iç yüzünü pek bilmediğini , lâkin bu tarafa gelirken köşe başında mübarek bir ihtiyaran durduğunu , padişahın önünden geçerken el kaldırıp ağ-layarak " EFENDİM PADİŞAHIM , Haktaala vücudumu hatasız eylesin , Şefefli cami binasına himmet ettiğinden cümle ahali mahalle fu-kara kullarına sevindirdiğin ve ihyâ buyurduğun için haktaala dahi şanlı ve şühretli efendinin mübarek kalbini mâmur ve ihya eylesin " diye içe dokunur bir dua eylemiştir . Galiba bunun için çağrıldığına bildirir . Huzura alındıkta , caminin krokiğini yapıp acele getirilmesi DERViŞ efendiye emrolunur ve kendisine yapılacak caminin büyük bir cami olmasına , tek kubbeden ibaret ve içinde sütun sikleti olmayıp katları , mahfilleri bulunması-na dikkat etmesi lüzumu işaret edildi .

Büyük bir levha üzerine , cami resmi çizildikten sonra , Hükümdar münasip gördüğünden binanın yapılmasına karar verilir . Ancak , resme ve ölçülere arazi kâfi gelmediğinden arazinin genişletilmesi için etrafındaki bazı binaların satın alınması behemehal lüzumlu görüldüğünden genişliği , Çuhacılar ve uzunluğu Çuhbeciler kuallığına kadar bir daire ve etrafın-da bir kaç çıkma sokak ve bazı mahalleler bir çok menziller (Posta Tatarlarının atlarının barındığı han) , dükkanlar ve mahzenler , bir kaç da boyhane ki bunların her biri mütefer-rik evkaf malıdır . Buranın mümessili Şeyhulislâm ve Sadrazam, müfettiğ efendiler ile Hükümdarın vizar başısı AGA ve vizarlar kâtibi ve kalbur üstü Hükümet memurları ve evkaf mütevellileri

(Duranın vakfiyesini sevk ve idare edenler) yapılacak olan bu bina mahalline toplanarak cami için lüzumlu arsaların te'mini maksadiyle satın alınacak yerlerin herkesin gözü önünde ölçülüp keşif ve hususi deftere kaydi ve alınan emir üzerine çerefi ve mevki itibarına göre her birinin arsa zırainna 5 kuruştan 7 kuruşa kadar, eğer akar veya kârgir mahzen ise 10 kuruşa kadar fiyat konulur. Binası ahşaptan olup iki üç kat yeni ve çok kira getirenlerin zırainna 7 kuruştan 10 kuruşa kadar hesap edilmiş ve herkesin önünde sahiplerine verilmiştir.

Binanın hayrat olması sebebiyle kimse malının gittiğine üzülmesin, helâl etsin, dolayisiyle padişaha hayır duasında bulunsunlar diye binaların yıkıntıları mal sahiplerine teslim olunmuş ve neticede hepsinin keselerine altın doldurulmuş ve her biri geldikleri yere sevinerek dönmüşlerdir.

Genişletilmiş olan arazi, 2500 arşına yakın camii şerif, 1370 sıra Şadırvan temelleri başlama tarihinden 4 ay zarfında binden fazla işçi ve üçyüzden fazla lağama ve ikiyüz divarçı ve istialâk edilen binaların yıktırılması için elliden fazla âmele toplanarak temel kazma ve diğer binaların yıkılmasına bağlanmıştır. Bu binanın temel atma merasimi 1162 senesi muharrem ayının 29 ncu cumartesi saat 6.36 da olmuştur. (Alaturka saatle). O gün Darüssaade agası kâtibi olan DERVİŞ efendi herkesten evvel bu mahalle gelip lüzumlu mevzularda düzen verdikten sonra, firari zade ABDULLAH paşa ve Şeyhülislâm fezail irtisam ESAD efendi ve Haremeyin müfettişi NİMETULLAH efendi ve Ayasofya büyük vaizi EMİR efendi ve Darüssaade agası divan hocalarından haremeyin ricali efendiler ve Mimar AGA'nın huzurları ile temel atma merasimi yapılmış, kurbanlar kesilmiş, kalfalar ile işçiler giydirilmiştir. (1)

Not : Bir sıra = 76 cm.
Bir arşın = 68 cm.

(1) Tarihi Osmanî mecmuası neşriyatından (Tarihi camii şerifi Nuruosmaniye, İstanbul H. 1355 + 1357. AHMED efendi .

CAMİİN İNŞASINDA HİZMETLERİ DOKUNAN SAHİSLER

- 1- Bina nazarı Haremeyini Şeriften DERVİŞ EFENDİ .
- 2- Bina emini ALİ AĞA
- 3- Muhasebe kâtibi MEHMED efendi .
- 4- Bina kâtibi AHMED efendi . (Eserin sahibi)
- 5- Amele kâtibi ABDURAHMAN efendi .
- 6- Mühimmat kâtipleri efendiler .
- 7- Liman reisi MEHMED reis .
- 8- Camii şerifin yazılarına kitabet eden Enderunu hümayundan Hattat ve müzehhâp (Tezyin eden) ALİ efendi .
- 9- Kirekçi başı ABDURAHMAN AĞA .
- 10- Su yolları kethudası HASAN ÇELEBİ .
- 11- Taş nakli hizmetinde olan İstanbulun Bağ Kethudabaşıs ve Bayraktar ve mutemed başı Tophane'li MEHMED AĞA ve üç nefer Hassa Hasekileri .
- 12- Taşçuların kethudası HACI MURAD .
- 13- Ser nakkaşan AŞIK GARİP ve nakkaşlar kârhanecisi
- 14- Çamcı başıs ve kârhanecisi .
- 15- Kurşuncu başı HASAN AĞA .
- 16- Bina kalfası SİMON KALFA. (1)

(1) Tarihi Osmanî Mecmuası neşriyatından → Tarihi camii şerâfi Nuruosmaniye → İstanbul H. 1335 - 1337 - AHMED Efendi .

IV- İNŞAATI

Bütün meydana kaldırım taşı dizilir ki , demirli kazıklar dikilir iki kat kireç ve bir kat halis Horasan (inşaat malzemesi) ile beyaz taş ve meluz'dan dolu rıhtım bir kaç arşın yukarıya çıkıpta binaya sağlamlık ve mihkemlik vermek için ayaklar seçilip ve ayaktan ayaga kemerler sarılıp sarnıç ve su hazneleri yapılmıştır .

DERVİŞ AĞA , Padişah tarafından caminin yapılmasına nezaret etmek üzere devamlı bir şekilde vazifeli tayin edilmiştir . Padişah " Göreyim seni severek ve zevkini esirgemeyerek nezaret edesin " demiş . Bundan sonra , yangın yerlerinden her biri ağır yük olan büyük ve geniş mermer ve muntazam taşlar , mermer sütun ve taban taşlarına kullanılacağı yere götürmek için her bir adedine 18 + 24 + 32 ve daha ziyade hasal koşulup ilzümüne göre nakil ve yerine çıkarmak için de meşekkatlerini unutulmaları için hasal başlarına ve hasal neferlerine ikramla eller uzandığından nakil için adeta birbirleri ile yarış yapmışlardır .

Temel tamamlanıp toprak sathına gelince , caminin dört taraf divarları yükselmeye başlayınca , binaya yükseklik vermek için bazı görüşmeler olmuştur . Bu arada Darüssaade ağası sabık kâtibi ve o esnada vazifeli bulunan ALİ efendi ile kardeşi olan Şehremini YUSUF efendi hazretleri ve Harameyn müfettişi NİMETULLAH efendi ve Hassa mimarı başısı ve Su nazırı ile bir emelmen kurulup vaziyet müzakere olunduktan sonra , Sultan Ahmed camii model alınıp ona mukayese olunarak ale alınmıştır .

Camie ait büyük taşların hemen hepsi Bergama'dan getirtilmiştir . Cemiler kiralanmış veya yaptırılmak suretiyle bir hey'et Bergama'ya gönderilmiş ve burada fevkalâde gayreti görülen Bergama Voyvedası HACI MEHMED AĞA , sütunların nakledilmesi hususunda yararlığı görüldüğünden padişahın takdirlerine mazhar olmuştur . Sütunların Bergama'dan nakli için Tersane'de meaur bulunan MEHMED REİS , her hususta takdire lâyık olduğundan kendisine liman reisliği ihsan edilmiştir .

Camiin esas kubbeye varıncaya kadar dokuz yerde binaya kuşaklamak için çifteleme demir civatalar çevrelenerek kullanılmış ve diğerine raptedilmiş .

Malzemeden faydalanılan yerler i

- 1- Mermer taşları (Marmara ceziresinden)
- 2- Kifekdi taşları (Vedutpaşa sahrasındaki ocaklar + dan)
- 3- Od taşı (Karamürsel kasabası ve civar kasabalarından) (1)

(1) Tarihi Osmanî Mecmuası neşriyatından Tarifi camii şerifi Nuruosmaniye , İstanbul H. 1335 + 1337 AHMED Efendi .

A) CAMİ :1- BİS GÖRÜNÜŞÜ :

Büyük bir kitle halinde yükselen eser , tamamen kesme taştan yapılmıştır . Pencere süğeleri , kapı süğeleri ve üstleri mermerdendir . Dört büyük kemer , yüksek tambur vasıtasıyla oturan büyük kubbe ile örtülmüştür . Dış görüğe hâkim olan kuvvetli , dalgalı , yan yana kullanan pâyeler , geçitli eğri şekillerde pencere kemerleri ve derin givli minareleri ile bu cami , kendinden önceki camilerden ayrılmaktadır . Camii bir bütün olarak incelemek kolay olmadığı için , kısımlara ayrı ayrı anlatmak gerekir . (Resim : 1 + 2 + 3) .

Üst örtülü teşkil eden kubbe çok yüksek olarak inşa edilmiştir . AHMED efendinin yazdığına göre , Osmanlı san'atında kubbe büyüklüğü itibarıyla üçüncü , Ayasofya dahil edilirse dördüncü olarak gelmektedir . (1)

Üstü kurşunla kaplanmıştır . Kubbe kasnağında dördü sagar olmak üzere otuz iki pencere yer alır . Pencere aralarında ileri farlanmış kademeli başlıklı kasa pâyeler yerleştirilmiştir . (Resim : 4+ 5)

Kubbe dört beden duvarı üzerine , dört büyük kemer inşa edilerek köşelere yapılan bingilerle kemerin teşkil ettiği kaide üzerine tek olarak yükselir . Kemerlerin itme kuvveti iki tarafına yapılan kalın duvarla dışa taşan kasnalar ve dört köşedeki ağırlık kuleleri ile karşılanmıştır . Kuzeydeki minarelerde ağırlık teşkil etmekte ve açılmayı beklemektedir . (2) Kubbe 25 metre çapındadır .

Bu ağırlık kuleleri de esas kitleye uygun olarak yapılmıştır . Bunların da üstleri kurşun kaplı kubbeciklerle örtülmüştür . Bu kuleler , kubbe kasnağına dalgalı kemerlerle birleştirilerek yapılmıştır . Aynı zamanda kuleler , kubbenin dayandığı yarım daire kemerine de kademeli, merdiven şeklinde birleşir . Bu lar dışarıdan kolaylıkla görünmeyecek şekilde yapılmıştır .

(1) Tarihi Osmani Mecmuası neşriyatından Tarifi camii şerifi Nuruosmaniye İstanbul H. 1335-1337 AHMED efendi .

(2) CELÂL ESAD ARSEVEN , Türk San'atı tarihi cild 2 , sahife 405 .

a- DOĞU CEPHESİ :

Kütüphane ve Türbenin tam karşısına teadif eden cephe dir . Cepheyi bölümlere ayırıp incelemek daha doğrudur . Birinci kısım , daha önce de belirttiğim gibi , camın altı boş olduğu için esas kısma 12 mermer basamaklı merdivenlerle çıkılır . (Resim : 14) boş kısma teadif eden yerde abdest almaya yarayan , fakat bu gün körletilmiş olan mermer musluklar sıra ile bulunurlar . (Resim : 15) bu kısım , bölümlere ayrılmıştır . Her bölüme ikişer musluk , dekoratif sütunların teşkil ettiği , dilimli alınlıklı sağır nişin içinde bulunur . İkinci kısım ; minare kaidesinden güneye doğru , yüksek kaidе üzerine yuvarlak mermer sütunların teşkil ettiği , profilli dekoratif kemerli revaklı kısım yer alır . Bunun üzerinde içten galeriyâ tekabül eden kısımda yarım sütunların ayırdığı düz mermer silmeli pencereler ve üzerinde alçı şebekeli , dekoratif kemerli , tepki alt pencere alınlığı gibi bir görünüşte yer alır . Bu kısım üst kısımdan ayıran ileri fırlamış kavisli profilli korniş bulunur . Kubbe'nin oturduğu büyük kemerli yarım daire temel duvar , şekline uygun olarak yine ileri fırlamış kademeli kornişler ile sınırlanmıştır . Bu duvara bol sayıda pencereler açılmıştır . Kat kat sıralanan bu pencerelerin ilk sırasında sağlı sollu düz çerçeve içinde kademeli ikişer pencere vardır . Bunun üst sırasında aşağıdan yukarı doğru boyları büyüyerek dalgalı şekilde birbirini takip eden yuvarlak kemerli pencereler yer alır ki , buradaki pencerelerin hepsi alçı şebekelidir . Bu şebekeler , baklava şeklindedir . Yanlardaki ikişer pencere ve üst pencerelerin çevrelediği daha küçük kemerli kısımda dört pencere daha bulunur . Değişik şekillerde teşkilâtlanmış olan bu pencereler , düz duvara fazlası ile hareket kazandırmıştır .

Yine bu cephede Hünkâr mahfeline geçilecek kısmın küçük koridorunun dayandığı kısım gelir . Burası esas cepheden bir az daha öne alınmıştır . Yüksek kademeli yuvarlak mermer sütunlara dayanan , yuvarlak kemerler bulunur . Cepheden buraya açılan üç pencere mermer süzgeçli ve düz silmelidir . Demir parmaklıklarla teşkilâtlanmıştır . (Resim : 12)

b- BATI CEPHESİ :

Aynen doğu cephe görünüşündedir . Daha önce doğu cephede gördüğümüz abdest almak muslukları bu gün kullanılmaktadır .

Yine burada , doğu cephedeki yan giriş kapısının simetriği olan kapı da bu gün cümle kapısı vazifesi görmektedir . Dekoratif kemerli revaklı kısmın minare kaidesine taraf olan bölümde bulunmaktadır . Bu kapı , yuvarlak , profilli mermer kemerle çevrilmiştir . İç ve dış kısmın kapı üzerinde bulunan kitabeler Kur'an'dan alınmış âyetler olup altın yaldız ile yazılmıştır . Bunlar , Hattat FAHRETTİN YAHYA'nın eseridir . (1)

Bu cephede , doğu cephede rastlamadığımız bir husus vardır . Bu husus , diğer cephedeki yuvarlak kemerli sütunlu kısma tekabül eder . Burada , caminin alt kısmına açılan üç pencere yan yana bulunur . Bu pencereler diğer cephedeki alt kat pencerelerinin simetrikidirler . Yani mermer sürgeli , düz silmeli kısmın üzerinde derin niş halinde yuvarlak profilli kemerler bulunur . Yalnız şunu işaret etmek isterimki , bu tip pencereler caminin alt kısmına açılan pencerelerle aynıdır . (Resim : 7)

Bunlarla ışık süzlenin meydana getirdiği hareketli görünüş elde edilmiştir denilebilir .

c- GÜNEY CEPHESİ :

Caminin en karakteristik cephesini teşkil eden kısımdır . Bunu belirtmekteki maksad , aynı zamanda devrinin bir özelliği olan , klasik camilerden ayrılan , dışarı taşkın , beş kenarın teşkil ettiği mihrâp bulunur .

Mihrâp , çikantısının üzeri yarım kubbe ile örtülüdür . Bu da diğer kubbelerde olduğu gibi kurşun kaplıdır .

(1) Hadikatülcavami + HAFİZ HÜSEYİN BİN HACI İSMAIL AYVAN - SARI . 22 + 23 nolu sahifelerin birinci bendinde .

Yarım kubbenin saçak hattı mimarî tarzına uygun olarak daha önce rastladığımız saçak hatları gibi konkav ve konvekslerin teşkil ettiği dalgalı şekildedir .

Mihrâp çıkıntısında bulunan köşeler , yarım duvar pâyeleri ile ayrılmıştır . Bunların başlıkları yukarı doğru genişliyen kademeli ve köşelerinde kırılan hatlarla teşkil edilmiştir . Bu duvar payeleri boyuna hatlar meydana getirmiştir . Bir de yatay hatlar bulunur ki , bu kısım üç kata ayırır .

Alt kısım , her cephede olduğu gibi boş mahzene tekabül eder .

Orta kısımda demir parmaklıklı pencereler vardır . İçten mihrap nişine rastlayan kısımda pencere yerine dilimli alınlıklı sağız niş bulunur . Bunun sağında ve solunda , her kenarda bir tane olmak üzere camlin alt pencerelerinin aynı olan yukarıda belirttiğim pencereler yer alır . Bunların üzerinde her kenarda bir dane olmak üzere beş pencere , alçı şebekeli ve dekoratif kemerli olarak sıralanmıştır .

Yarım kubbe kısıminde , daha küçük , alt kısım pencerelerinin karakterini devam ettiren pencereler bulunur ki bunlar da beş tanedir .

Bu kısmın üzerinde yükselen yarım daire temel duvar diğerlerinin karakterindedir . Burada yarım kubbenin üstünde bulunan daha küçük kemerli kısımda pencere yoktur .

Mihrâp çıkıntısının dışında kalan cephede , iki tarafta üçer pencere yer alır . Bunlar mihrâp çıkıntısında ki katların devamı olarak aynı şekilde teşkilatlanmışlardır . Yalnız bu kısmın batıya dönen yönünde içeri doğru girinti teşkil eden duvar vardır . Buradaki pencerelerde bu şekle uyarak kavisli yapılmıştır . Görünüşü alt kısım pencereleri gibidir . İçten köşeli dıştan düzdür . Mermer süzgeçler iki duvar arasına giriş gibi konmuş ve üst kısımda derin niş halinde içeri doğru kapatılmıştır . (Resim : 6)

d- KUZEY CEPHE :

Diğer cephelerden üst kısımlarının görünüşü ile pek farklı olmamakla beraber, alt kısımlara tesadüf eden son cemaat yeri ve iç avlusu, bunların üst örtüleri ile değişiklik arz eder.

ÇHale kapısının bulunduğu kısım, içeri doğru derinliğine bir girinti yapmıştır. Kapı kanatları, mimariye aykırı olarak daha sade yapılmıştır. Çift kanatlıdır. Mermer olan kapı kemeri profilli, dekoratif olarak değişik tarzda yivli başlıklı iki sabit mermer sütuna dayanır. Kemerin üst tarafında kitâbe bulunur. Bugün bu kapı cemaata kapalıdır. Cemaat camiye buradan girmez. Fakat eski karakteri ile durmaktadır.

Bu cepheden son cemaat yerine iki bir tarafta iki diğer tarafta olmak üzere dört pencere açılmıştır. Bunlar caminin alt kat pencereleri gibidir. (Resim : 15)

e- SON CEMAAT YERİ :

Caminin ; diğer camilerde olduğu gibi kuzey cephesine bitişik olarak son cemaat yeri yapılmıştır. Dört sütuna dayanan beş kemerli, beş kubbeli olarak yapılmıştır. (Resim : 16 + 21).

Sütunlar mermer olup iç avlu sütunları şeklindedir. Diğer camilerde de olduğu üzere bu kısmın da üzerinde mişkabbire yer alır.

f- İÇ AVLU :

Diş avlu'dan buraya on bir basamaklı mermer merdivenler ile çıkılır. Hiç bir camide rastlanmayan, at nalı şeklinde yapılmıştır. İki katlı ve köşeli bir duvarla çevrilidir.

İkisi yanlarda simetrik ve bir tanesi de ortada olmak üzere üç kapısı bulunmaktadır. (Resim : 17) Yan kapılar içerlek bir niş içerisine yerleştirilmiştir. Üst kısımları, mermere oyulmuş ağır tezyinatlı şekilde, prisler halinde, kademeli olarak yarım daire halinde yukarı doğru küçülmektedir.

Niş'in dış kısmını teşkil eden kısımda mermerden üst üste konulmuş süslü başlıklı pâyeler bulunur . (Resim : 20)

Orta kapı ise iki yanında ion'dan mülhem sütun başlıklarına benzer şekilde başlıklı yuvarlak sütunlar bulunur . Bu sütunlara dayanan yuvarlak kemerli kapı alınlığı , bu şekle uyarak güneş ışınlarını andıracak tarzda mermere tezyin edilmiştir . (Resim : 18 - 19)

Kapıların arasında iki kat halinde yer alan köşeli duvarın her köşesinde iki sıra halinde pencereler açılmıştır . Alt pencereler esas caminin alt pencereleri , üsttekiler ise üst pencerelerdekiler karakterindedir . Bu pencereler , birbirlerinden payelerle ayrılmışlardır . Bu durum duvara hareket kazandırmıştır . (Resim : 17)

Yukarıda bahsi geçen iki simetrik kapı , iç kısımda da aynı tezyinatla süsüldür . Buradaki kitâbeler , sol taraftaki kapının (çıkışa nazaran) üstünden başlayarak cümle kapısı da dahil olmak üzere diğer kapıda son bulur.

Bu kitâbede :

" Bu cami'i şerifi tahtı ve menan olan
Allâh'ın
Farzlarını yerine getirmek için , Sultan
Azâmi Osman

Han Bin Mustafa Han yaptı . "

yazmakta ve diğer bahsettiğim kapılarda da devam ederek SULTAN OSMAN III. ün bütün dedeleri OSMAN GAZİ'ye kadar sayılmaktadır . (1) (Resim : 27)

Avlu'nun revaklarını taşıyan sütun başlıkları ion'dan mülhem olarak daha değişik ve kendine has bir şekildedir . Sütunlar yuvarlak olup , yuvarlak kemerleri taşımaktadır . Kemerler profillidir . Sütun başlığından Kemerle geçiş kısmı düz olmayıp dalgalıdır . (Resim : 24)

(1) Yedigün neşriyatından - İstanbul abideleri sahife 77-78 . Bir hey'et tarafından hazırlanmıştır .

Revakların üzeri kubbe ile örtülmüştür . Sekiz sütunun taşıdığı dokuz kubbe bulunur . Giriş kapısı tarafındaki kubbe daha yüksektir . İçten kubbeler arasındaki boşluklar uçken şeklinde örtülmüştür . Duralarda uçken şekline uygun olarak tonoz'la kavrancmıştır .

Revaklı kısım avlunun düşemesinden alçak iki basamakla çıkılır . Burası bir sed halindedir . İç avlu ortasında karakteristik olarak Şadırvan bulunmaktadır . (Resim : 25 + 26 + 28)

g- MINARELER :

Sen cemaat yerinin sağında ve solunda olmak üzere simetrik iki minare inşa edilmiştir . (Resim:30) Bunların her biri ikişer Şerefeli olup , Şerefelerin alt kısımları klasik Osmanlı San'atı'n'dakilerden farklı olarak yapılmıştır . Bunlar , kademeli kasnaklar halindedir . Minarelerin gövdesi yivli olarak yapılmıştır ki , bu ince görünümlü vermekte , camii kitlesinin inceliğine uymaktadır .

Kilâhlar da değişik olarak konik olmayıp kendi karakterine uygun şekilde yapılmıştır . Üstü de kurgunla kaplanmamış taştan inşa edilmiştir . Belki de bu şekilde kurgun kaplanmanın zorunluğundandır ki bu şekilde inşa olunmuştur .

Mahyası kendi gelirinden yapılmıştır . Minareye çıkış kapısı , caminin yan giriş kapısı yakınında dışarıdadır . Kapı içerlek olarak yapılmıştır . İki yandan da çok süslü başlıklara ihtiva eden niş'ler bulunur . Minarenin küreselliği esas gövdeden camii dolayan kornişle ayrıdır . Bu da düz olmayıp derin niş'lerle hareket verilmiştir . (Resim : 30 + 31)

h- HÜNKÜR MAHFELİ VE RAMPASI :

Hünkür mahfeline siden rampa :

Caminin doğu kısmında , dış avlunun duvarının bir kısmını teşkil edecek şekilde yer almış . İki katlı gayet büyük kapıdan kademe kademe yükselen rampaya girilir .

Döşeme yekpâre taşlardan olup binek taşına kadar olan kısım . 55 arşın (Bir arşın =48 Cm.) , genişliği 15 arşındır .

Dört köşe sütunların taşıdığı , yuvarlak kemerli ve aralarında demir korkulukların bulunduğu dış avluya bakan cephesi vardır . H

Hünkâr , buradan atla geçerek hol'un bulunduğu kısımdaki binek taşına kadar gidemiştir . Bu kısmın sağ tarafında caminin müstahdeulerine ayrılan müçtemilât yer alır.

Raspa'nın nihayetinde genişçe bir hol vardır . Buraya iki kapı açılır . Bunlardan bir tanesi mahfele götüren koridor kapısı , diğeri de Hünkâr'ın dinlenme odasına açılan iki kapıdan bir tanesidir . Bu koridorun uzunluğu 30 arşın , genişliği 8 arşındır . Bu koridor , ortada büyük , yanlarda küçük olmak üzere dört payeye oturan ve üzeri tonozla örtülü olarak dayanmaktadır . (Resim : 34+ 37) .

Burası sağlı sollu , aralarında sütunçuklar bulunan baştan başa camli , pencere sıraları ile kaplıdır . Dıştan ve içten aynı şekilde ağız dekorlidir . Bu dekorlar gayet tezyini olarak ele alınmıştır . Aralarında renkli camlar yer almıştır . (Resim : 35)

Hen buraya hen de hol'a açılan iki kapı bu luman Hünkâr'ın namasdan evvel ve sonra dinlenme odası vardır . Bu oda , dıştan dört köşe , sade görünümlü bir mekân arz eder . Altında da odalar vardır . Hünkâr'ın dinlenme odası iki dekoratif sütunun ayırdığı iki parçadan meydana gelmiş küçük ob'atta bir mahaldir . Caminin hiç bir yerinde rastlanmayacak şekilde tezyin edilmiştir . Burası Barok tezyinatının ağırlığı altında ezilmiştir .

İki bölümden meydana gelen bu kısmın esas tonozla örtülü , ikinci kısım ise yarım yayvan tonozumsu bir şekilde örtü ile kapatılmıştır .

Duvarlar ve örtü , kırmızı semin üzerine ağır , renkli kalem işleri ile tezyin edilmiştir . Ağır ve dekoratif şekillerin teşkil ettiği duvarlar da ayrıca altın yaldızlı Padşah'ın tuğrasına rastlanır .

Mermer'den tezyin edilmiş gayet süslü bir de-
ğünine mevcuttur . Bu değüne edaya ayrı bir revnak ver-
mektedir .

İki tarafa açılmış Hçer, ince ,uzun , yuvarlak ke-
merli pencereler ile aydınlanır . Esas kısım , ikinci ka-
sımdan bir az daha yüksek yapılmıştır . (Resim : 34)

Koridorun camie açılan iki kapısı vardır . Biri
koridorun nihayetinde , diğeri de sol'dan ayrılan ikinci kü-
çük koridorun bulunduğu yerdedir . Bu kapılarda çok dekor
bulunmaktadır . Bir de bu koridor'dan alt kısma inen dar
merdivenli düşmeye açılan boşluk mevcuttur . Burası da
ayrıca camin alt kısmına ve dış avluya açılmaktadır .
(Resim : 63)

Bahsettiğimiz Hünkâr'a ait olan bu kısımlar ,
bu gün kapalı bulundurulmaktadır . Halk buraya sokulmasak-
tadır . Burası adeta ağır tezyinatı , ışık ve renkliliği
ile küçük bir saray gibidir denilebilir .

2- İÇ GÖRÜNÜŞ :

Camiin içi , 2546 arçındır . Kare bir şekil arz eder . Tamamen mermer kaplıdır . Barok mekân anlayışına tam manasıyla uymamıştır . Dışa nazaran daha sade hatlar hâkimdir . Buraya hareket kazandıran ve minberin üst kısmından başlayarak camii dolayan , mermer üzerine oyulmuş gayet güzel harflerin teşkil ettiği Fetih süresi yer alır . Bu friz şeklindedir . Bunun altında camii üç taraftan saran galeriler bulunmaktadır . Camie beş sıranın teşkil ettiği (174) pencere açılmıştır . Bu pencerelerin üst kısmında olanları alçı'dan dekoratif olarak yapılmış ve aralarına renkli camlar yerleştirilmiştir . Bu da ayrı bir güzellik vermektedir . En alt pencerelerin üzerinde oval madalyonlar için de devrin en meşhur hattatlarından Bursa'lı ALİ'nin yazdığı yazılarla süslenmiştir . Bu yazılar , renkli taşlar üzerine " Tanrı'nın 99 adını taşıyan süreler " ile müzeyyendir .

mihrâp kısmının solunda ve sağında , mahfellerin altında dokuz sütunun taşıdığı kare mekânlar bulunur . Buralardan camiin dışına ikişer kapı açılır ki bunlarla bütün camie açılan kapıların sayısı (7) olur . Buradaki yuvarlak sütunların arası dekoratif profilli yuvarlak kemerlerle bağlanmıştır . Bu kısım üstü de kısım kısım ayrılmış düz stavanla örtülmüştür . (Resim : 56)

Galerinin iç kısmına bakan sütunları yivli ve dört köşeli , camiin iç kısmına bakanları ise düz ve yuvarlaktır . Galerilerin üst örtüsü çok değişik tarzda ele alınmıştır . Dik dörtken , oval , kubbe ve beşik şeklinde yedi kısımdan müteşekkildir . (Resim : 53 + 54 + 55)

Sağ ve soldaki mahfeller birbirinin aynısıdır . Yalnız Hünkâr'a mahsus olanı yani mihrabın solunda yer alan yıldızlı ve üst kısmı tezyinatlı kafeslerle ayrıntı teşkil eder . Buralar galerilerden bir az daha öne çıkıntı teşkil etmişlerdir . Burada daha fazla sütunun yer aldığı görülür .

Miezzin mahfeli aynı şekilde bir az öne fırlamıştır . Buraya camin içinden cüme kapısı tarafından iki dar kapı ile çıkılır . serdivenleri taşındır . Miezzin mahfelinin arkasında ve galerilere geçilen daha dar ve kısa koridorlar vardır . Miezzin mahfelinin ve diğer iki mahfelin Fetih suresi ile sınırlanan kısma aşağıdan bakılınca kapalı gibi görünürse de bunların üstleri açıktır . (Resim : 56)

a) KIBLE DUVARI VE MİHRÂP :

Kubbe'nin oturduğu yarım daire teşkil eden temel duvarın tam ortasında dışarı taşan mihrâp çıkıntısı yer alır . Buranın dış kısmından bahsederken söylediğimiz pencereler , yukarı doğru daha süslü bir şekilde nihayetlenir . Üsttekiler alçı şebekeli , zengin dekorlu ve renkli camlıdır . Üst pencerelerin altında âyet yazılı panolar bulunur . Bu âyetler , buraya altın yaldızla yazılmıştır . Şaşıklı olarak yapılan bu kısımda renklerle birlikte ışık ve gölgenin oynadığı hareketli bir manzara görülür .

MİHRÂP : Mermeri oyulmuş , dalgalı , sivri bir kemerin teşkil ettiği niş halindedir . Bu nişin esas gövdesi düz hatlarla köşeli hale getirilmiştir . Üst kısım kademeli olarak yukarı doğru daralan ve küçülen sütuncukları ile dekoratif olarak süslenmektedir . Bunun üstünde de yine âyet yazılı pano bulunmaktadır . Nişi sınırlayan mermer çilme vardır . Nişin sağında ve solunda bunu kavrayan iki kat halinde üçer taneden on iki yivli payeler bulunur . Mihrap nişinin iki tarafında bulunan pencereler içeriden kapalıdır . (Resim : 42-43)

b) MİNBER VE KÜRSÜ :

Girişin karşısında ve sağda minber yer alır . Tamamen mermerden ve devrinin üslubuna uygun olarak tezeyin edilmiştir . Ön kısmında dört köşe ve yivli başlıklı iki mermer sâbit sütuna dayanan alınlık vardır . Bunun iki yanında volüt gibi kavranan ve bu alınlığı kavrayan dekor vardır .

Burada yuvarlak , oval ve kavimli hatların oynadığı tezyinat bulunur . Minber'in sağ ve sol yan kanatlarında dalgalı , tezyinli bir dekor alternatif olarak sıralanmıştır . (Resim : 59- 60)

KÜRSÜ : Tamamen mermer'dir . Yekpare olarak yapılmıştır . Hünkâr mahfeli kısmının alt tarafında mihraban solunda yer alır . Üç , dört basamakla çıkılır . Camie hâkim olan tezyinata nazaran burası sadedir . (Resim : 57) .

c) TEZYİNAT :

Gami anlatırken , yeri geldikçe az çok tezyinatından da bahsetmiştim . Camie hâkim olan tezyinat başlı başına bir konu teşkil edecek kadar çok ve gösterişlidir . Sırasıyla anlatabilmek için bunu üç kısımda topla - yap incelemek lâzımdır .

- 1- Mermer işlenmiş tezyinat .
- 2- Renkli kalem işlerinin teşkil ettiği tezyinat .
- 3- Pencereleme hâkim olan şutuk tezyinat .

1- Mermer olanlar daha çok mihrap , minber , kapı alınlıklarında değişik olarak ağır ve külfetli yapılmıştır .

Camie adeta renkli bir görünüş veren renkli kalem işlerinin en zengin kısmı , mihrâp cephesidir . Mihrâp yarım kubbesini süsleyen kalem işi , renkli iri palmetlerin , akant yaprakların , girlandların teşkil ettiği geniş fris halindedir . Bunların renkleri çok frapan olup ; kırmızı , sarı , yeşil , siyah ve beyazdır . Bunu takip eden iç içe daire kısmında da küçük yaprakların yan yana gelmesinden bir dekor yer almaktadır . Yarım kubbenin camie açılan kemeri altında , gri ve siyah renklerin teşkil ettiği , dalgalı hatların birbirine geçmesinden meydana gelen motiflerin içi çiçek görünüşünde dekorlarla doldurulmuştur . (Resim : 44)

Kubbeye geçişi teşkil eden uçkenlerde de yer alan kalem işleri buranın şekline uygun olarak sıralanan friz halinde süslenmiştir . (Resim : 45 - 46)

Diğer zengin görünüşlü kalem işi de kubbeye bulunur . Tam ortada sadalyon halindeki kısmında mavî üzerine beyaz harfli şyet bulunur . (Resim : 49) Birkaç sıra daireden sonra mihrâpta gördüğümüz iri palmet dekorun bir dantelâ gibi burayı sarıktadır . Kubbe kamağında , pencere üstünde yine aynı motif yer almaktadır . Doğu ve batı yuvarlak duvarın orta kısmında ve pencere aralarında , iri kıvrık dalların teşkil ettiği kırmızı zeminli beyaz dekorun kalem işi göze çarpar .

Bitün kalem işleri perspektif görüş ile ele alınarak hareket kazanmıştır .

Diğer tezminat ; tamamen pencerelere dekor arz eden gutuk tezminat gayet zengindir . Camiin üst kısmında ve mihrâp kısmında bulunan pencerelere minhasırdır . Bunun teşkil ettiği ağır tezminatın araları renkli camlarla bir kat daha zenginleşmiş , renkli olan camiin içine ayrıca renk çelileci kazandırmıştır .

B) NURUOSMANIYE KÜTÜPHANESİ :

Camiin iç avlusunun doğu cephesinin tam karşısındadır . Kulliyeye ile aynı zamanda yapılmıştır . Buranın da altında mahzen bulunmaktadır . Tamamen kesme taştan yapılmıştır . Mahzen kısmına toprak zeminden aşağı inen merdivenlerle buraya açılan kapıdan girilir . (Resim : 84) Kapı yuvarlak kemerli taştan yapılmış kısım ile sınırlanmıştır . İki kanatlıdır . Ayrıca buraya mahzenin küçük penceresi de açılır .

Kütüphane binası , iki kısımdan müteşekkildir . Ön kısım kitap deposu olarak kullanılır ki bu daha küçük ve ileri fırlamış şekildedir . İkinci kısım ise okuma salonu olarak yapılmıştır . İleri fırlayan kısım sağ ve solunda dokuz basamaklı mermer merdivenlerle esas salona açılan kapılara varılır . Ön kısım bir duvarı okuma salonuna bitişik olmak üzere sekiz köşelidir . İçten dört köşe nişlerle genişletilmiştir . Ön cephede iki ve yanlarda birer tane olmak üzere mermer süveli pencerelerle aydınlanır . Üzeri binanın şekline uygun olarak yanlara doğru açılan köşeli basık örtü ile örtülmüştür . (Resim : 78 - 79) .

Esas okuma salonuna gelince ; buraya ön mekânın esas kısmıyla arasında kalan kapılardan dahil olunur . (Resim :) . Bu kapılar , simetrik şekilde yapılmışlardır . Esas kısma bu gün yalnız Türbe tarafındakinden girilir . Kapılar yuvarlak kemerli ve mermer süvelidir .

Oval ve poligon olan esas salonun üstünde tam ortada dört sütuna dayanan dört kemerin taşıdığı kubbe örtülmüştür . Kubbe zeminden (12) metre yüksektedir . Kubbe kasmağına , yuvarlak kemerli , küçük alçı şebekeli sekiz pencere dizilmiştir . Aralarında aynı görünüşte sağır nişler vardır .

Güney ve kuzeyde ikisi orta kubbeyi taşıyan sütunlar , olmak üzere altı sütuna dayanan simetrik ve dört kaburgalı , beş dilimli yarım kubbe yer alır . Doğuda ikisi orta kubbenin desteği olan sütunlar olmak üzere dört sütuna dayanan dekoratif kemerli daha ensiz yarım kubbe bulunur .

Batı yani girişin olduğu kısım ki bu da orta kubbenin dayandığı sütunlardan ikisine dayanır . Doğu kısma nazaran daha geniş ve yüksektir . (Resim : Sl- 82) . Dış duvara uygun olarak içte on dört sütunun teşkil ettiği çevre koridoru bulunur . Zeminden bir az daha yüksektir . Sütunların hepsi mermer ve yuvarlaktır . Bu koridorun üstü de sütunlardan dış duvara atılan kemerler arası birleştirilerek oluşturulmuştur . Bu sütun boşluklarına rastlayan dış duvarda altı üstü ikişer pencere açılmıştır . Üsttekiler alçı çebekeli ve araları renkli camdır . Alttakiler sadedir . (Tepki caminin alt ve üst pencereleri gibi) Batı duvarda bu gün kitap deposuna açılan , fakat devrinde padişaha mahsus olan kapı gayet muhteşemdir . Mermerle tezeyin edilmiş dekorlarla bezemiştir .

Bilhassa Padişahın şaheser müteallifinın hedef tutarak yaptırdığı ve şahsına takdim edilmiş eserleri muhafaza ettirdiği kütüphane , buraya tayin edilmiş altı HAFIZI KUTU - BUN idaresinde faaliyete geçmiştir . O devirde kütüphanede bu gün mevcut eserin yarısı kadar yazma eser bulunuyordu .

Bu kütüphane'nin özelliği , İstanbul'da kütüphane olarak yapılan ve halen bu şekilde kullanılan sayılı kütüphanelerden birisi olduğudur .

Burada 5.000'ne yakın eser mevcut olup ekserisini Arapça eserler teşkil etmektedir . Sırası ile Türkçe yazmalar , Farsça yazmalar , Türkçe basmalar ve bir iki Çagatay'ca eserler gelir . Sonra Bayrampaşa kitapları gelirken bunlar da 80 adettir . Kur'anlar , mühim bir yekün tutmaktadır . Kütüphanede sayılmakla bitmeyecek kadar sanat ve kültür bakımından değerli eserler yer almaktadır .

İlk teşekkülünde , vakfedilmiş eserlerden başka gerek vakfen gerekse hediye şeklinde olanların yekünü Türk harflerinin tutarı 3500 kıldır , Arap harfli olanları da 6004 kıldır aşmaktadır .

c) NURUOSMANIYE TÜRRESİ :

Camii doğu cephesine karşı , kütüphanenin yan tarafında aynı sırada inşa edilmiştir . Kârgirden yapılmış tek kubbeli olup ön kısmında revaklarla nihayetlenmiştir.

Ayrıca , buraya ait olarak yapılmış , Hinkâr mahfili rampasının arka kısmında yer alan daha alçak ve düz hatlı kısım da vardır ; (Resim : 74) .

Kubbe , dört duvar üzerine oturan kemer şeklindeki duvara oturmaktadır . Kubbeye geçiş , köşelerdeki üçkenlerle sağlanmıştır . Kasnak kısmı yüksek olup pencereleler açılmıştır . Bunlar alçı şebekeli ve yuvarlak kemerlidirler . Kubbenin oturduğu kısım saçak hattı yine kademeli ve dalgalıdır . Buradaki pencereler , birbirlerinden (Tıpkı camide olduğu üzere) yarım payeler ile ayrılmışlardır . Kubbenin üstü kurşun kaplıdır .

Kare olan Türbe'ye üç taraftan pencereler açılmıştır . Bunlar mermer süslü dik dörtgen pencerelerdir . Önde dört serbest , duvar kısmında dört sabit , sütunun taşıdığı yuvarlak kemerli revak bulunur . Bu sütunlar mermer ve yuvarlaktır . Yuvarlak kemere geçiş kısmı dalgalı ve profilidir . Kirişlerle birbirine bağlanmıştır . Revaklar içten iki yanda olanlar tenosla , ortadaki kubbe ile örtülüdür . Dış görünüşü üç kubbelidir . Orta kubbe bir az daha yüksektir . (Resim : 76) .

Revakların sütun araları alttan mermer düz levhalarla kaplanmıştır . Revakin arka duvarında Türbeye giriş kapısı bulunur . Kapı süsüsi mermerdir . Kapı kemerinin oturduğu iki yivli paye yerleşmiştir . Kemerin tam ortasında bir motif yer alır . (Resim : 77) . Kapı kanatlarını teşkil eden kapaklar tahtaya oyulmuş şekillerden meydana gelmiştir . Bu kısım iki yanında birer pencere bulunur .

Türbeye bitişik kısım taş ve tuğladan yapılmıştır . Üst kat tamamen tuğla olup bunun da üstünde destere dişi denilen tuğladan iki sıra frizle sınırlanmıştır .

Ortada bir kapı , yanlarda iki pencere ile dışarı açılmıştır .

Kapı mermer süğelidir . Sadedir . Bu kısım dik dörtken şeklinde olup üzeri çapraz tonozla örtülmüştür . (Resim : 75) .

Türbe'nin içi alçı ile sıvalıdır . Kubbede ve köşelerdeki nişlerde renkli kalem işleri bulunur . İçten yan duvar olmayıp bitişikteki dikdörtgen odaya açılır . Bu odanın da üst örtüsü renkli kalem işleri ile dekorlanmıştır .

Esas kubbeli kısımda iki büyük sanduka ve bir çok küçük sanduka bulunur .

Kililiyeyi yaptıran padişahlardan I. MAHSUD ve III. OSMAN , buraya defnedilmemişlerdir . Anında birinci MAHMUD da onu takip eden III. OSMAN da kendileri için yaptırmışlarsa da her ikisi de buraya defnedilmemişlerdir . Boş kalan bu Türbe'ye III. OSMAN'ın validesi ŞEHİSUVAR SULTAN ile bazı Şehzade ve Sultan'lar defnedirler . (1) .

(1) TAHİRİN ÖZ : İstanbul camileri - Türk Tarih Kurumu basımevi - Ankara . 1962 , cild 1 . , sahife : 111 .

D) NURUOSMANIYE MEDRESESİ :

KHilliye olarak yapılmaya başlanan KİEM sahiplerinden bedelleri ödenererek ve rızaları da alınarak istimlak edilmiş ve (1169 H.) 1748 senesinde dua ve niyaz olunarak kurbanlar kesilmiş , mübarek bir saatte İMARETİ KİMİRE ile birlikte Medrese'nin temelleri kazılmıştır . Bu kısmın tutarı 296 arşın eder . (1) .

Medrese , caminin kible yönünde yer alır . Tam olarak yerini belirtmek , aynı zamanda imaret ile karıştırmamak için , Hünkâr mahfeline giden koridorun tam karşısına tesadif edendir diye belirtmek lazım gelir .

Medreseye giriş kapısı dış avluya bakar , cephe pek yüksek olmayıp suntuşun kesme taştan yapılmıştır . Giriş kapısının yüksekliği cephe kadardır . Cephenin üstünü sınırlayan saçak hattı kapı üzerinde kırılarak devam eder . Kapı , mermerden dekorlanmış olup üzerinde inşa kitâbesi vardır . Bu manzum şeklinde olup tarih düşürülerek tarihi çıkarılmıştır . Şu şekildedir :

" DÜŞTÜ BİR TARİH-İ HAKİMDEN DUA
MEDHAL-İ İLM OLAN BAB-I MEDRESE."

Diye hattat HAKİM efendi tarafından yazılmıştır . (Burada ; Medhal : 640 , İlm : 140 , OLA : 42 , BAB : 5 , MEDRESE : 509 . Toplam = 1170 dir . Birinci sıradadabelir - tildiği gibi bir düşürülürse Medrese'nin tarihi olan 1169 tarihi çıkar . (2) . (Resim : 67)

(1) Tarihi Osmani Mecmuası neşriyatından : Tarifi camii şerif i Nuruosmaniye - İstanbul H. 1335 - 1337 AHMED efendi.

(2) Hadikatülcevami - Hacı Hüseyin Bin Hacı İsmail Ayvansari sahife : 22- 23 . Birinci bendinden .

Bunun altında düz silmenin çevrelediği yuvarlak kemer bulunur . Tam ortasında çift kanatlı kapı yer alır . Kapının iki yanında yukarı doğru genişliyerek profilli duvar payeleri bulunur . Medrese , odalarının bazı pencereleri de bu cephede bulunur . Bunlar da dik dörtgen ve mermer süğelidir . Üst kısımları yuvarlak kemerli alınlık şeklindedir . Demir parmaklıklarıdır .

Medrese , içten klasik medreselere benzemez . Ortada kare bir avlu bulunur . Avlu ortasında abdest muslukları vardır . Kare avlunun etrafına revaklar çevirir . Revak sütunları arası camkânlıdır . (Resim : 69 - 70) Kulliyenin diğer kısımlarında da görüldüğü gibi yivli başlıklı özel sütunlar vardır . Yuvarlak kemerler sütun başlıklarına dalgalı bir şekilde bağlanmıştır . Bu kemerlerin üst kısmında yine mermer'den kademeli üç sıra halinde ileri fırlanmış saçak hattı bulunur . Bu durum , camide olduğu gibi burada da binaya hareket kazandırır . Revakların üstü kubbelerle örtülüdür . İçten bu kubbelerin sıvaları süslü , çiplaktır . (Resim : 65) .

Revakların arkasındaki Medrese odalarının kapı ve pencereleri bu kısma açılır . Giriş kapısı iç tarafta derin bir durumda olup üzeri yüksek kubbe ile örtülmüştür . Dıştan burası uzunca bir tarafa örtülmüştür . Medrese odalarının üstü kubbeli olup köşelerdeki odalar tonoz şeklinde kubbeler yüksekliğinde örtülmüştür . (Resim : 66)

Girişin tam karşısında Derhane odası belli şekilde yer alır . 12 dane medrese odası , başka bir dairede üç adet helâ ve camsevîhane'yi ihtiva eden Camgarşı yapılmıştır .

E) İ M A R E T :

Daha önce de belirttiğim gibi medrese'ye bitişik olarak birbirinâ dıştan tasmanlayan bir bütün teşkil etmektedir . Buraya da medrese kapısı simetrigi olan kapıdan girilir . (Resim : 71) .

Bu kapının üzerindeki kitâbede de İmaret'in tarihi düşürülen , yine Hattat HÂKİM efendinin iki satırlık yazısı bulunmaktadır .

" YAZILSIN (KELEK , GULİN) HÂKİMDEN BU TARİH
OIA ALÂ İMARET-İ EAB-İ ERZAK . " (1) .

Bu da 1169 H. Tarihi verir . Kapı iç kısmı boşluğu kubbe ile örtülüdür . İmaret'in ortasında küçük bir avlu vardır . İlk yapıldığı zaman , camkânlı imiş , fakat bu gün bunu belli edecek yalnız duvarlarda giriş izleri var . Burada eskiden çiçek yetiştirilmiş . Girişin sol tarafında buranın işleri ile meşgul olan memurlara tahsis edilmiş oda bulunmaktadır . Kapısı iç kısımdadır . Pencerelemi dış avluya bakar . Bu gün bekçisi burada barınmaktadır .

Giriş kapısının taş kargısında yuvarlak kemerli iki pencere bulunur . Bunun sağında ve solunda simetrik köşeli olarak yerleşen kapılar vardır . Bu kapılardan biri Yemekhane'ye , diğeri de üç kurnanın teşkil ettiği odaya açılır . Bahsi geçen pencereler İmaretin fırınına aittir .

Girişin solunda avluya beş pencere ile açılan Yemekhane bulunur . Pencerelemi aynen caminin alt kısmında gördüğümüz pencerelerin karakterindedir . Burası bu gün Maarif'in deposu olarak kullanılmakta olup kapalıdır . Burada bahsi geçen kapıların üzerinde âyetler bulunur . Yemekhane kapısındaki manası şudur : "

"YEDİRİNİZ , İÇİRİNİZ YETİMLERİ , ESİRLERİ , MİS-
KİMLERİ ."

İmaretin üst örtüsü beşik tonoz şeklinde olup aralarında ince uzun kulecikler gibi bacalar bulunmaktadır .

(Resim : 65- 73)

(1) Hadikatülcevaun : Hacı Hüseyin Bin Hacı İsmail Ayvansari
Sahife : 22- 23 birinci bendinden .

F) S E B İ L :

Camin Kapalıçarşı'ya çıkan kapının sol tarafındadır . Mimar başı HACI MUSTAFA AĞA ve kalfası SEYHAN tarafından yapıldığına ihtisal verilmektedir . (1)

Sebil , üç pencerelidir . Parmaklıkları çebeke şeklinde demirden dökmeye ve oymalıdır . Sonradan boyanmıştır . Saçakları ahşaptır . Üstü kuruşun kaplı kubbelidir . Alt süğeler kemerlidir ve dört mermer sütunludur . Pencere çebekeleri 1,10 M. genişlikte , 2,25 M. uzunluğundadır . Bunların altında yedişer su verecek deliği bulunmaktadır .

Saçak hattı ileri fırlamış ve kademelidir . Pencere üstünde ağır dekorla çıkıntılar arasında sebilin kitâbesi vardır .

" B Y L E D İ S U L T A N O S M A N S U G İ B İ C E R D İ N - İ S E B İ L

A l t ı n d a d a t a r i h i b u l u n m a k t a d ı r .

(Resim : 86 - 87)

(1) İstanbul Sebilleri . Kiltür Bakanlığı tarafından neşredilmiştir . İZZET KUNBARACILAR . Sayfa : 41.

G) ÇEŞME :

Kapalıçarşıya çıkış kapısının sağında bulunur. Diğer çeşmelerin suyu içmeğe elverişli olmadığından bu çeşme yapılmıştır. Suyu içilir.

Şehrin dışında bir menba bulunarak buradan, hazne ve su terasileri sayesinde şehrin altından caminin bulunduğu mahale kadar getirilmiştir. Bu maksadla 16 adet su terasisi inşa olunmuş bulunmaktadır.

- 1- Karagözü'de
- 2- Fatih camii devre hanı tarafında
- 3- Dülgeroğlu camii yakınında
- 4- Kızıtaşı hamamının öte yanında
- 5- Sarayhane kulluğunun dörtyol ağzında
- 6- Acemoğlu meydanının dörtyol civarında
- 7- Sırakçılar içinde.

Efendi taşından kârgir emsalsiz teraziler inşa edilmiş, bu kadar geniş araziden geçen ve inşa olunan su terazileri için şahıslara ait arsaların bedelleri ödenmiştir. (1).

Çeşme Barok tezyinatın ağır dekorlarını kendisinde toplamaktadır. Mermer iki yuvarlak sütun ile iki taraftan sınırlanmıştır. Esas su alınan musluk kısmının altında teknesi ve iki yanında da demir parmaklıkla çıkartmalar bulunmaktadır.

Ayna kısmı süs sütüncüklerinin teşkil ettiği tezyinat ile kavranmıştır. Yukarı doğru irileşen motifler vardır. Oval medalyonlar iri kıvrık yaprakların ve teşkil ettiği motifler ile süslüdür. Musluğun bulunduğu kısım, dilimli, kemerli bir niş içine alınmıştır. (Resim : 85).

(1) Tarihi Osmanî Mecmuası neşriyatından. Tarif-i cami-i Şerif-i Nur-u Osmaniye. İst. H. 1335-1337. AHMED Efendi.

H) DÜKKÂNLAR ve DIŞ AVLU :

Külliyeye'yi dağtan boş kalan kısımları dolduracak şekilde gevreyen (142) adet dükkân bulunur . Bu dükkânlardan gelen para ile cami ve külliye'nin bakımı te'min olunur . Son yıllarda restore edilmiştir .

Kapalıçarşı kısmında olan dükkânlar daha değişik bir manzara arz etmektedirler . Burası iç avlu'ya girilen yüksek kısmın altına dolduracaktır .

Kalın payelere oturan yuvarlak kemerli revak kısmı arkasında esas dükkânlar bulunmaktadır .

(Resim : 88 - 89)

DIŞ AVLU : Buraya biri Çagaloğlu tarafında, diğeri Kapalıçarşı karşısında ve yekdiğerine asfalt yolla bağlanan büyük kemer şeklinde kapılar yapılmıştır .

Kapalıçarşı yönündekinin üstü boş olup, uzunca çonozumcu bir şekilde örtülmüştür . İç ise kemerli mermer ile sınırlanmıştır . Üzerlerinde Barok tarzına uygun çeşitli motiflerle hareketlenmiştir . (Resim : 40) Diğer kapıda bundan pek farklı olmayıp , yalnız bunun üzerinde odalar bulunmaktadır . (Resim : 41) .

Bu kapı ile medrese arasında yine caminin müstahdemlerinin barındığı kısım vardır . Kenne taştan yapılmış , iki kat halinde yer alır . Pencere ve kapıları dış avlu'ya bakar .

İmaret ile diğer taraftaki kapı arasında helâlâlar yer almaktadır . Bu kısmın önünde yüksekçe yapılmış olan ve demir parmaklıklarla çevrili büyük dikdörtgen şekilde bir de Havuz bulunmaktadır .

Bu Havuz , yangın ânında su te'mini maksadiyle yapılmıştır . Bu gün de su ile dolu olarak bulundurulmaktadır .

Medrese ve İmaret önünde bulunan " AHMED EFENDİ'nin belediyyəğine göre , " dört köşeli yukarıda fışkıyesi bulunan çeşme vardır . Bu , sermerden yapılmıştır . Adetâ bir dikili taşı andırılmaktadır . Kare bir hazne içinde yer alır . (Resim : 72)

Nibayət dış avlu'da gülçe te'mini için , eski gelençe sadık kalarak ağaçlar bulunmaktadır . Bunlar da Milliyeye dahildir .

VI - TOPLAMA VE DEĞERLENDİRME

Müslümanların ibadet yeri olan cami mimarisi, Müslümanlığı kabul eden bir çok Devletlerde çeşitli şekil ve karakterde kendini göstermiştir . Bu itibarla her Devletin eski geleneğe sadık kalarak ilâve ettiği veya terk ettiği unsurlar mevcuttur . Osmanlı camileri , bu yolda verilen misallerin en ihtisamlısını teşkil etmektedir . Bulunduğu bölge itibari ile kapalı kısımlarının çok olması bu yönden buranın inkişafına son derece önem verilmiştir . Bu kısımları örtme sisteminde de kubbe'yi sevmişler ve bunun inkişafında büyük başarıya ulaşmışlardır . Bunyesinden yetiştirdiği mimarlar her gün bir az daha ilerliyerek nihayet en olgun örtü sistemini ortaya koymuşlardır . Bu olgunluğa erişebilmeleri için geçirdikleri evrimi anlatmak suretiyle nasıl başarıya eriştiklerini görelim .

Osmanlılar yeni bir Devlet olarak inkişaf ettiklerinde merkezleri İZMİR idi . Bu itibarla mimarının üsünü buradaki eserlerde bulabiliriz .

Esas sahnı örten örtü sisteminin bir çok çeşitleri vardır . Bunlardan en yaygın ve büyük eserlere hâkim olana tek kubbe'nin varyasyonlarına teşkil edenlerdir .

Anadolu Selçukîularında Ulu camilerden başka diğer bir mimarî şekli balunur ki , bunlar önlerinde cemaat yeri olan tek kubbe ile örtülü mescit'lerdir . Bunlar Osmanlı mimarisinin tek kubbe'li camilerinin gelişmesinde önemli yer tutarlar .

Esas konusuzu teşkil eden NUR-U OSMANİYE camii İstanbul'da tam manasıyla tek kubbe'nin hâkim olduğu son ve büyük eserlerden biridir . Bunun Osmanlı san'atında yerini tam olarak anlamak için bu sayfaya kadar olan gelişimi gözünde tutmak lazımdır .

Tek kubbe'li camiler , Ulu cami tipinâ tezat teşkil ederler . Bu tipin en eski örnekleri ;

- 1- 1354 HACI ÖZBEK CAMİİ (İZNIK)
- 2- 1370 İNÖNÜN'de HACI YADİGAR CAMİİ
- 3- 1379 İZNIK YEŞİL CAMİİ
- 4- 1404 BALAT (MİLET) İLYAS BEY CAMİİ
- 5- 1443 İZMİR MAHMUD ÇELEBİ CAMİİ

Bunlar , ilk örnekler olduğu için kubbe fazla yüksek olmayıp basık durumdadır . Bunlardan İLYAS BEY CAMİİ'nde 14 metre çapındaki yarım kûrre olarak yapılan kubbe'nin yerden yüksekliği ancak 4 metre'dir . Yine İstanbul'da 1522 tarihli SULTAN SELİM CAMİİ'nde bile derinden başlayan pantantif yüzünden kubbe , basık bir mekân gösterir . Tek kubbe'nin hâkim duruma gelebilmesi için de bir çok denemeler olmuştur . (1)

Tek kubbe'li camilerde esas kısm kare olup toplu bir mekân ortaya çıkar . Aynı zamanda bu tip , ortada ana kubbe ve yanlarda yarım kubbe'nin mevcut olduğu mekân geniş leten örtü sistemine de intikal teşkil eder .

Osmanlı san'atının şah eserlerinden biri olan Mimar SİNAN'ın EDİRNE'deki SELİMİYE CAMİİ bu yolda gelişen eserdir . Burada mekâna hâkim olan muazzam kubbe , kademeli olarak yükselen duvarlara oturur . Kışgellerdeki ağırlık kuleleri ile açılmaya önler .

İstanbul'da EDİRNEKAPISINDA yine Mimar SİNAN'ın yaptığı MIHRİMÂH SULTAN CAMİİ'nde kubbe , dört temel duvar üzerine oturur . Yalnız burada kubbe boşlukta kalmış hissini verir .

(1) Türk San'atı : OKTAY ARSLANARA - ERNST DİEZ ..

Tek kubbe'li camilerde kubbe , dört temel duvar üzerine oturur ve köşelerdeki üggenlerle kendini belli eder. Kubbe ağırlığı da köşelerdeki ağırlık kuleleri ile karşılanır .

NUR-U OSMANIYE camii , Barok bir devirde yapılmasına rağmen klasik Osmanlı mimarisindeki yukarıda bahsedilen eserlerle bu gelişmenin bir halkasına teşkil eder . Bilhassa MIHRİSAH SULTAN camiindeki aynı kubbe sistemi önmüze çıkar .

Barok devirde vücuda gelen diğer eserlerden pek çoğu tek kubbe'li camilerdir .

VII - MUKAYESE :

NUR-U OSMANİYE camini , kendi mimarî tarzına giren benzeri camilerle karşılaştırılmadan önce , kendi özelliğini belirtmek için klasik fakat benzeri olan MİHRİMÂH Camii ile karşılaştırmak yerinde olacaktır .

İstanbul'da Edirnekapısında olup , 1550 - 1555 arasında Mimar SİNAN tarafından inşa olunmuştur .

Dört geniş kemeri ile NUR-U OSMANİYE'ye te'siri açıkça görülmektedir . Burada da aynı şekilde geniş kemerlerle kubbe'ye intikal görülür . Bu kemerlerin içinde Nuru Osmaniye Camisindeki gibi bol pencereler duvarı parçalamaktadır . Yalnız MİHRİMÂH Camisinde bu pencereler klasik sivri kemerli olup , yuvarlak kafesli şebekeler ile teşkilâtlanmışlardır .

Dört köşede yer alan ağırlık kuleleri'nin varlığı itibariyle benzer fakat burada bunlar zeminden yukarı doğru bir paye gibi kesintisiz yükselmektedir . Kubbe , şekil itibariyle benzer . Aynı kompozisyonun daha sade ifadesini MİHRİMÂH Camisinde bulabiliriz .

MİHRİMÂH Camisinde , ağırlık kuleleri ile istinad duvarları bir küll halinde kubbeye bağlanmaktadır . NUR-U OSMANİYE Camisinde bunu bir az daha çözülmüş olarak görebiliriz .

MİHRİMÂH Camii'ni NUR-U OSMANİYE Camii gibi bâriz olarak katlara ayırmak mümkün değildir .

Kubbe'ye intikali sağlayan üçgenler , her iki camide de sadedir . Her ikisinde de iç kısmın renkli görünüşü göze çarpmaktadır . Kubbe tek bir mekânı içine almaktadır .

Mimarî organların değerlendirilmesi ve tezyinatı çok farklıdır . MİHRİMÂH Camisinde klasik mimarinin özelliği olan düz ve sade hatların yerinde , NUR-U OSMANİYE Camisinde konveks ve konkav hatlar konsollar ve volutlarla zenginleştirilmiş mimarî organlar görülür .

Klasik Mimarînin sükûnu yerine Barok devrin husursuzluğuna bırakmıştır . Plândaki benzerliğe rağmen , mekân etkisi farklıdır . Bilhassa yuvarlak dolu hatlar , bu caminin belirli bir özelliği olarak devrini temsil eder .

Tamamen klasik olan MİHRİŞAH Camii ile bu tür'den ayrılan NUR-U OSMANİYE Camii , yapının esas unsurları ve süslemeleri ile benzer . Fakat parçaları birbirinden ayrı olarak görülmektedir diyebiliriz .

NUR-U OSMANİYE Camiini tam manasıyla ahlaya - bilmek , kendine has özellikleri daha iyi belirtmek için , kendi devrindeki diğer benzeri tek kubbeli camiler ile mukayese etmek yerinde olur .

Tarih sırasına göre , NUR-U OSMANİYE Caminin benzerleri ile mukayesesi :

AYAZMA CAMİİ İLE MUKAYESESİ :

Bu eser , Üsküdar'da aynı adı taşıyan semtte bulunur . III. MUSTAFA tarafından annesi MİHRİŞAH EMİNE SULTAN adına yaptırılmıştır . (1757 - 1760) Bina nazarı İSHAK AĞA'dır .

Tek bir hacımdan meydana gelmesi ve üstünü tek kubbe-nin örtmesi ile NUR-U OSMANİYE Camine benzer . Aynı burada da kubbe , dört büyük askı kemerine pantantifler vasıtasıyla istinat eder .

Mihrâp , Nuruosmaniye camindeki gibi dışarı taşkın değildir . Münkâr mahfeline çıkan galeri varea da Nuruosmaniye camindeki gibi rampa halinde olmayıp bir kaç basamak halindedir . Son cemaat yeri de farklıdır . Yanlarda iki küçük kubbe , ortada tonozludur . Anlaşılacağı gibi bu kısım üç bölümden meydana gelmiştir . Nuruosmaniye caminin son cemaat yeri beş bölümlü ve beş kubbe'li olması itibarıyla bundan ayrılır .

ZEYNEP SULTAN CAMİİ İLE MUKAYESE :

Gilhane parkı karşısındadır . III. AHMED'in kızı ZEYNEP SULTAN için yapılmıştır . Küçük bir camidir . Mimarı TAHİR AĞA'dır . 1769 da tamamlanmıştır .

Ana mekân Nuruosmaniye camiindeki gibi küp şeklin-
de olup tek kubbe ile örtülüdür . Yalnız kubbe , duvarlara
dört köşe trompu ile oturur . Bunlar dışarıdan gizlenmiştir .

Nuruosmaniye camiden farklı olarak mihrâp bura-
da da dışarı taşarsa da buradaki gibi poligon değil dikdört-
gendir . Son cemaat yerinin dört sütünlü ve beş bölümlü olu-
şu itibariyle Nuruosmaniye camiindeki gibi ise de burada iki
yandaki bölümler çapraz tonoz'la , orta bölüm ise kubbe ile
örtülüdür . Nuruosmaniye camiinde beş bölüm de beş kubbe ile
örtülü idi . Minare de farklı olarak tek yapılmıştır . İç av-
lu dikdörtgen olup revaklıdır . Nuruosmaniye'nin özellik teş-
kil eden yarım yuvarlak avlusundan farklıdır .

BEYLERBEYİ CAMİİ İLE MUKAYESESİ :

1778 de I. ABDULHÂMİD tarafından külliye olarak
yaptırılmıştır .

Mekân tek kubbe'nin örtmesi ile Nuruosmaniye Ca-
mine benzer , fakat kubbe'ye intikal bölgesi çok farklıdır .
Kubbe , dört ekzedra ile duvarlara intikal eder .

Mihrâbın çıkıntılı oluşu da benzerse de bu dışarı
dikdörtgen olarak taşar .

Son cemaat yerinin sağında ve solunda iki minare-
nin oluşu benzerlik arz eder . Fakat burada simetri teşkil
ederek dört bölüme ayrılmış kısımların 1/4 'ni minare teşkil
eder . Nuruosmaniye camiinde böyle bir durumun olmayışı ile
aradaki fark göze çarpar . Ayrıca , bu kısımların önünde iki
bölümlü çapraz tonozlu kısımların bulunuşu da farklıdır .

Son cemaat yeri , yedi bölümlü olup çapraz tonozla örtülüdür . Orta bölüm daha geniştir . Avlusunun da olmayışı Nuruosmaniye Camii ile aralarındaki farkı ortaya koyar .

ŞEPAŞE CAMİİ İLE MUKAYESESİ :

1778 de yapılmıştır . Kare mekân burada da tek kubbe'li olup , farklı olarak kubbe , köşelerde teşkil etmiş olan ekzedra'lar ile duvara oturur .

Mihrab burada Nuruosmaniye Camiinde olduğu üzere dışarı taşmaz . Tek minaresinin oluşu ve son cemaat yerinin de üç bölümlü ve kubbe ile örtülmesi de farklıdır .

SELİMİYE CAMİİ İLE MUKAYESESİ :

III. SELİM'in yaptırdığı SELİMİYE KİŞLASI yanında SELİMİYE Camiini de görürüz . 1806 da inşa olunmuştur .

Kare mekân kubbe ile örtülüdür . İntikal de aynen Nuruosmaniye camiindeki gibidir . Fakat tanbur burada fazla yüksek tutulmuştur . Askı kemeri profilleri Nuruosmaniye Camiindeki hatırlatır .

Mihrabın dışarı dikdörtgen olarak taşması ve üzerinin çapraz tonozla örtülmesi , Nuruosmaniye camiinden farklıdır .

Ann mekânla doğrudan doğruya bağlanmayan ve iki tarafta simetrik kısımlar vardır . Üstleri çapraz tonozlu olup yedişer bölümlüdürler . Camie dört sütunla açılan beş bölüm üzerleri çapraz tonozlu kısımları ile Nuruosmaniye camiinden ayrıntı teşkil eder .

Son cemaat yeri , beş bölümlü ve çapraz tonozla örtülüdür . Sağda ve solda Nuruosmaniye camiindeki gibi minareler yer almaktadır . Farklı olarak , minare'ye bu kısımdan çıkılır .

Mihrabın tam karşı istikametinden cami'ye girilir . Girişin üstü de çapraz tonozla örtülüdür .

NUSRETIYE CAMII İLE MUKAYESESİ :

Bogaz'ın Tophane kıyısında yapılmıştır . Barok us-
luptan ampir usluba geçişi teşkil eder . 1823 de yanan eski
cami yerine II. MAHMUD bu günkü camii yaptırmıştır . 1826
da bitmiştir . Tophane denmesinin sebebi , yerinde daha önce
Tophane kaşlasi caminin oluşu sebebi ile dir .

Esas Cami , Nuruosmaniye Camiindeki gibi pantantif-
ler ile duvara oturan tek kubbe'lidir .

Mihrâp , Nuruosmaniye Camiindeki gibi dışarı taşkın
ve poligon'dur . Burada küçük çatı kulcukleri , kubbenin et-
rafını süsler . Nuruosmaniye'de böyle süs tarzına gidilmemiş -
tir . Aski kemerdeki dairevî korkuluklar , Nuruosmaniye Camiin-
de görülmez .

Ana mekânın iki yanında beşer bölümlü kısımlar var-
dır . Bunların devamı olan minarelerin kuzeyinde bulunan üstle-
ri çapraz tonozla örtülü ikişer bölümlü kısımlar da Nuruosma-
niye Camiinde görülmez .

Uç -bölümlü , son cemaat yeri de farklıdır . Benzer
 taraflarının oluşu ile devrinin özelliklerini , ayrıntıları ile
de kendi özelliklerini belirtmiş olunuyor .

VIII - N E T İ C E :

XVIII. Yüzyıl'da III. AHMED zamanında Osmanlı sanatına hâkim olan yabancı te'sirler , kendinden sonraki devirlerde de görülmüştür . Bu suretle klasik san'attan apayrı bir san'at vücuda gelmiştir .

1683 Viyana bozgunundan sonra , siyaset ha - yatta çöküntü başlamış , Devlet artık eskisi gibi tek başına kendini müdafaa edecek durumdan çoktan uzaklaşmıştı . Bu sebepten Avrupa'ya yaklaşılmış , bilhassa Avusturya'ya karşı muhalif olan Fransızlarla dostluk kurulmuştur . Bu yakınlaşma siyasette olduğu kadar san'atta da kendini gösterdi . Fransa'dan gelen yeni te'sirlerle beslenip kendine has özellikte meydana gelen " TÜRK BAROK USLUBU " dediğimiz stilde Osmanlılar bir çok eser meydana getirdiler . Bu eserler ; Saraylar , Camiler , Çeşmeler'dir .

Bu usulüpta meydana gelen ve en karakteristik örneği teşkil eden NURUOSMANIYE KULLIYESİNİN San'atta yeni ölçümlenmeyecek değerdedir . Bazı San'at Tarihçilerimizin verdikleri bu usulüp , San'at Tarihimizin yeni bir devresi olmuştur . Gerçi klasik san'atımızın değer ve seviyesinde değilse de yeni bir görüşün öncüsü olması bakımından ayrı bir kıymeti hâizdir denilebilir .

Nuruosmaniye Kulliyesi , taşıdığı bazı özelliklerle klasik san'at geleneğini çoktan geride bırakır . Bu Usulüptaki eserlerde bilindiği gibi tezyinata daha çok yer verilir . Her cephesiyle tek tek incelemiş bulunduğum bu kulliyede ; cephelerde görülen profilli , kademeli başlıklı yarım duvar payeleri , süs sütuncukları , dalgalı ve ileri fırlamış hatlar , binanın bütününde kesin hatların yuvarlatılması dikkat çeker . Geometrik şekillerin yerine kıvrık dalların , yuvarlak ve oval şekillerin yer alması da alışılmamış görüşlerdir . Pencere şekilleri ve üst siltmeleri de binanın mimarî tarzına uyarak dekoratif yuvarlak kemerli veya yuvarlak derin niş halindedirler . Şutuk şebekeleri de farklıdır . Bunlar dekoratif baklava dilimli olarak dışta , gayet aşırı bir tezyinatın meydana getirdiği şekilde içte görülürler .

Sütun başlıkları da görülmemiş şekilde kendine has yaratıcılıkla meydana gelmişlerdir . Bazıları ion'a benzerse de tam manasıyla onun aynı denemez . Bu suretle hiç bir tipe girmeyip kendine has özelliklerle kalmıştır . Kapı üstündeki dekorlar , stalaktid nişli klasik cami kapılarından farklıdır . Bunlar , karışık motiflerin bir araya gelmesinden meydana çıkan ağır bir tezyinat olarak göze çarparlar . Bu kadar çok tezyinatın ve renk çemasının bir arada kullanılması cami'e bir Saray görünüşü vermektedir .

Tezyinatta görülen alışılmamış bu durum , Mimari elemanlarda da ele alınmıştır . Bu eseri meydana getiren mimar , her ne kadar ana mekân plân çeması ile eskiye sadık kalmışsa da , iç avluyu yarım yuvarlak şekilde yaparak bundan ayrılmıştır . Ayrıca avlunun ortasına da Şadırvan yapılmıştır . Bunun sebebi de pek bilinmemektedir . Kilise mimari tarzında olduğu gibi Mihrabın dışarı çıkıntı teşkil etmesi göze çarpan bir durumdur . Belki de bu suretle cepheye hareket verilerek istenmiştir . Hünkâr mahfeline çıkan rampa ve devamı kendi içinde bir bütün teşkil eder . Bu kısmın içini süslü şekiller ağırlı olup insana bir az da kasvet vermektedir . Fasla tezyinat ve şaşaalı yapılaşmasını Hünkâra mahsus olması ile izah edebiliriz .

Caminin içini aydınlatan pencerenin pek çok oluşu dikkati çeker . Kuzeyde yer alan iki minarenin kubbeleri de ayrıntı teşkil eder ki bunlar yuvarlak şekilleri hâvi olup taştan yapılmışlardır . Şerefelerin altları da stalaktidli olmayıp kademeli daireler halindedir .

Kütüphane'nin planı da oval olup ilk defa tesadüf edilen plân çemasıdır .

Nuruosmaniye Camiinde kubbe'nin adeta dört kemer üzerine dayanır gibi görüldüğü Barok bir özellik olup bunun öncüsü Mimar SİNAN tarafından yapılan Edirnekapı Mihrimah Sultan Camiinde görülür . Burada da yan duvarlar bir kaç sıra pencerelerle tamamen açılmıştır . Böylece kubbe , taşıdığı değerini kaybetmiş , duvarlar üzerindeki sathî kemerler üzerinde adeta neşeli gibi durmaktadır .

Diş görünüşteki bu benzerlik bu caminin klasik Osmanlı Mimarisinden ayrılan özelliklerine rağmen yine de köke bağılı olduğunu ve Avrupa Barok Mimarisinden alınan etkinin Türk Mimarisi içinde nasıl eritildiğini ve kendine has bir Türk Barok Mimarisinin geliştirildiğinin en açık delilidir .

Her ne şekilde olursa olsun Nuruosmaniye Külliyesinin San'at değerini bütünü itibariyle takdir etmek lazımdır .

IX - B İ B L İ Y O Ğ R A F Y A :

- AHMED EFENDİ : Tarihî Osmani Mecmuası neşriyatından - Tarif-i cami-i Şerif-i NUR-U OSMANİYE , İstanbul - H. 1335-1337
- ARSEVEN CELÂL ESAD : Türk San'atı Tarihi , Cild-2, Sayfa : 405 .
- ARSLANPA OKTAY :
ERNEST DIEZ : Türk San'atı - İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınlarından No: 627 . Doğan kardeş Yayınları anonim Şirket. Basımevi-İstanbul .
- AYVANSARİ HACI İSMAİL : Hadikat-ul cevami - 22 - 23. sayfaların birinci bendinden.
- EYICE SEMAVİ : İstanbul Petit Guide Travers Les Monuments Byzantins et Turcs . Avec trois et 26 planches hors-text , İst. 1955 , Sahife : 27-28 X. Milletlerarası Bizans Tetkikleri kongresi tertip komitesinin neşriyatı .
- GÖKNİL ULYA VOGT: Türkische Moscheen , Origo verlog Zürich - 1953 .
- GURLITT G. : Die Baukunst Konstantinoples , 1Bd. Text , 2Bd. Tafeln Berlin - 1912
- KONYALI İBRAHİM HAKKI : İstanbul abideleri : Vedigün neşriyatı sahife : 77- 78
- KUBAN DOĞAN : Türk Barok Mimarisini hakkında bir deneme . Pulhan matbaası İstanbul 1954 . Sahife : 27 - 28

- KUMBARACIAR İZZET : İstanbul sebilleri . KULTÜR B.
tarafından reşredilmiş. İst.
Devlet Basımevi - 1938 . Sahife
41 .
- MAMBOURY ERNEST : Constantinople. Romanhan Galata
Constantinople- 1929 .Sahife :
291- 292
- ÖZ TAHSİN : İstanbul camileri . Türk Tarih
Kurumu Basımevi - Ankara -
1962. Cild-1. Sahife : 111.
-
-

X - PLÂN VE RESİMLERİN FİHRİSTİ :

A) PLÂN :

- 1- Kulliyе'nin vaziyet plânı .
- 2- Nuruosmaniye camininin plânı .
- 3- " Medresesi plânı .
- 4- " İmaret plânı .
- 5- " Kütüphanesi plânı .
- 6- " Türbesi plânı .
- 7- " Camininin kesiti.

B) RESİMLER :

- 1- Nuruosmaniye Kulliyesinin umumî görünüşü.
- 2- " Camininin kubbe ve kasnak kısmından bir görünüş .
- 3- Nuruosmaniye Camininin güney-batı'dan umumî görünüşü .
- 4- Nuruosmaniye Camininin üst örtüşü .
- 5- " " " " den bir detay .
- 6- Nuruosmaniye " Mihrâp cephesinden görünüşü .
- 7- Nuruosmaniye " Güney-batı " detay.
- 8- " " Batı cephesi yarım yuvarlak duvarı .
- 9- Nuruosmaniye " " " pencereleri
- 10- " " " " " ve kemerleri .
- 11- Nuruosmaniye " " " yan giriş Merdivenleri .
- 12- " " " Doğu cephesinden detay.
- 13- " " " " abdestalma muslukları .
- 14- " " " " yan giriş kapısı ve merdivenleri.

- 15- Camiin kuzey cepheden görünüŖü .
- 16- " Doğu cephesinden iç avlu yan kapısı .
- 17- İç avlu'nun batı'dan görünüŖü ve yan kapısı .
- 18- " " Cümle kapısı .
- 19- " " " " detay .
- 20- " " Batı'dan yan kapı .
- 21- " " Batı Minare kaidesi ve son ce-
maat yeri .
- 22- " " yan kapısından bir detay .
- 23- " " Batı tarafından " "
- 24- " " Revak örtüŖü .
- 25- " " camiin cümle kapısı görünüŖü .
- 26- Camiin cümle kapısı .
- 27- İç avlu'nun yan kapısının içten detayı .
- 28- " " Revakları umumî görünüŖü .
- 30- Minare'nin umumî görünüŖü .
- 31- minare'nin kaidesi .
- 32- Minarenin mihrâp kısmından görünüŖü .
- 33- Hünkâr mahfiline çıkılan rampa .
- 34- Hünkâr mahfeline giden koridorun dış görünüŖü .
- 35- " " " " detayı .
- 36- Hünkâr istirahat odasının dış görünüŖü .
- 37- Hünkâr mahfelinin alt kemerli kısım örtüŖü .
- 38- Hünkâr mahfelinin girişinin sağ duvar kısmı
- 39- " " alt kısım giriş kapısı .
- 40- Dış avlunun giriş kapısının içten görünüŖü .
- 41- " " diğer " " "
- 42- Camiin içten mihrâp kısmının görünüŖü .
- 43- mihrâp niŖi .
- 44- Mihrap kısmının yarım kubbe detayı .
- 45- Kuzeydoęu duvar ve kubbe'ye intikal üçgeni .
- 46- Güneydoęu " " " " "
- 47- İçten intikal duvarlarından detay .
- 48- " " " diğer bir detay .
- 49- Kubbe tescinatı ve yazıdan detay .
- 50- Mikebbire'nin görünüŖü .
- 51- Galeri'den bir görünüŖü .
- 52- Galeri'den pencere üstlerinden detay .
- 53- Galeri'den üst örtüŖü .

- 54- Galeri'den üst örtü .
55- " " "
56- Hünkâr mahfelinin umumî görünüşü .
57- Vâiz kürsüsü .
58- Alt pencerelerin umumî görünüşü .
59- minber'in umumî görünüşü .
60- minber'den detay .
61- Camiin iç avluya çıkış kapısı önündeki sütun-
lar .
62- Doğu yan kapının içten görünüşü .
63- Hünkâr mahfili koridoru .
64- " " istirahat odası umumî görünüşü .
65- Medrese ve imaretin umumî görünüşü .
66- Medrese'nin umumî görünüşü .
67- " cephesi ve giriş kapısı .
68- Cami müstahdemine mahsus kısım .
69- Medrese revakları ve odaları .
70- " " üst örtüsü .
71- İmaret'in kapısı .
72- Dış avlu'daki havuz .
73- İmaret'in içten umumî görünüşü .
74- Türbe'nin dış görünüşü .
75- Türbeye ait odanın dış görünüşü .
76- Türbenin önündeki revaklar .
77- Türbenin kapısı .
78- Kütüphane'nin umumî görünüşü .
79- Kütüphane'nin yan giriş kapısı .
80- Kütüphane'nin içten umumî görünüşü .
81- Kütüphane'nin içten üst örtüsü .
82- Kütüphane'nin " umumî üst örtüsü .
83- Kütüphane'nin alt mahzen kapısı .
84- Çeşme .
85- Sebil'in umumî görünüşü .
86- Sebil'den detay .
87- Dükânlar .
88- "
89- Hünkâr mahfili rampa kapısı .